

Specific Difficulties in Learning Irfan Odes (On the example of Haqqani's irfan odes)

Kamola JUMAYEVA¹

Tashkent State University of Oriental Studies

ARTICLE INFO

Article history:

Received January 2021
Received in revised form
15 January 2021
Accepted 20 January 2021
Available online
10 February 2021

Keywords:

The Koran
Hadith
Alisher Navoi
Nizami Ganjavi
Abu Hamid Ghazzali
Khaqani Shirvani
Irfan
Tasavvuf

ABSTRACT

The contribution of religious and secular scientists of Central Asia to the development of science and spirituality is known and popular. Samples of fiction created by our ancestors remain a mystery and secret, and it is difficult to say that their role and significance are still sufficiently known in human and spiritual development. The Irfan literature and the ideas put forward in this literature can be evidence to our opinion. This article, using the example of Khakani Shirvani, one of the brightest representatives of Persian classical poetry of the 12th century, illustrates the emergence of Irfan literature, its penetration into palace literature, motivating factors, as well as the specific difficulties of the Irfans.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Irfoni qasidalarni o'rganishning o'ziga xos qiyinchiliklari (Xoqoniyning irfoni qasidalari misolida)

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:
Qur'oni Karim
Hadisi Sharif
Xoqoniy Shirvoni
Nizomiy
Alisher Navoiy
Abu Homid Muhammad
G'azzoliy
Irfon
Tasavvuf

Markaziy Osiyodan yetishib chiqqan diniy va dunyoviy ilm ahlining ilm-fan va ma'naviy taraqqiyotiga qo'shgan hissasi ma'lum va mashhur. Ajdodlarimiz yaratgan badiiy adabiyot namunalari ham o'z bag'rida ne-ne sirlarni yashirib kelmoqda va umumbashariy ijtimoiy ma'naviy taraqqiyotda ularning o'rni va ahamiyati hanuz yetarli ochib berilgan deyish qiyin. Irfoniy adabiyot va bu adabiyot zamirida ilgari surilgan g'oyalar fikrimizning isboti hisoblanadi. Ushbu maqolada irfoniy adabiyot, irfoniy adabiyotning saroy adabiyotiga kirib kelishi va unga tutki bo'lgan omillar, irfoniy qasidalarning o'ziga xos qiyinchiliklari XII

¹ Phd student, Tashkent State University of Oriental Studies, Tashkent, Uzbekistan
E-mail: kamolajumaeva7@gmail.com

asr fors mumtoz she'riyatining yorqin vakillaridan biri Xoqoniy Shirvoniyning irfoniy qasidalari misolida ochib berildi.

Специфические трудности в изучении ирфанских од (На примере ирфанских од Хаккани)

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Коран
Хадисы
Алишер Навои
Низами Гянджеви
Абу Хамид Газали
Хакани Ширвани
Ирфан
Тасаввубуф

Вклад религиозных и светских ученых Центральной Азии в развитие науки и духовности известны и популярны. Образцы художественной литературы, созданные нашими предками, остаются загадкой и тайной, и трудно сказать, что их роль и значение еще достаточно известны в общечеловеческом и духовном развитии. Литература Ирфана и идеи, выдвинутые в ней, могут подтвердить наше мнение. В данной статье на примере Хакани Ширвани, одного из ярких представителей персидской классической поэзии XII века, проиллюстрировано появление ирфанской литературы, ее проникновение в дворцовую литературу, мотивирующие факторы, а также специфические трудности ирфанцев.

Musulmon mintaqasi madaniyati rivojida XII asr boshlaridan ma'naviy kamolotning yangi bosqichi boshlandi. Ma'lumki, X-XI asrlar mantiqiy tafakkur va ilm birinchi o'ringa ko'tarilgan davr bo'lib, aqlga tayanish tamoyili yetakchi edi. Yangi bosqichning asoschisi sifatida e'tirof etish mumkin bo'lgan buyuk mutafakkir alloma Abu Homid G'azzoliy (1058-1111) ham bu davrda ushbu tamoyil namoyondalaridan bo'lgan. Ammo buyuk vazir, ilm va ta'lim homiysi Nizomulmulk ismoiliya terrorchilari qo'lida shahid bo'lgach (1092 yil), siyosiy parokandalik holatida G'azzoliy tasavvufni jiddiy o'rghanishga kirishib ketib, XII asr boshida arab tilida o'zining to'rt qism 40 kitobdan iborat "Ihyoyi ulum ad-din" asarini yaratdi va bu asarda rasmiy islam aqidalari bilan tasavvufiy g'oyalarini uyg'unlashtirishga erishdi. Alloma oxirgi asari fors tilida yozilgan "Komyoyi saodat"ning muqaddima qismida ruh masalasiga maxsus to'xtalib, o'tgan asrning yetakchi tamoyili – "aqlga tayanish" o'rniga "ko'ngilni poklash" tamoyilini olg'a surdi (3. 95). Bu tamoyilning olg'a surilishi mintaqasi ma'naviy takomilida yangi bosqich – Tasavvuf tariqatlari yoxud irfon bosqichining boshlanganini bildirar edi (3. 107). Fors mumtoz adabiyotida ham XII asrdan boshlab, tasavvufiy-irfoniy mavzularga qiziqish kuchaydi. Agar XI asr ikkinchi yarmida tasavvufiy yo'nalishda ijod qilgan shoirlar alohida bir guruhni tashkil qilgan bo'lib, saroy she'riyatiga ta'siri deyarli sezilmagan bo'lsa, XII asr boshlarida o'z ijodini boshlagan Sanoiy G'aznaviy ko'p o'tmay saroyni tark etib, irfoniy mavzularda asarlar yarata boshladidi. Uning "Tasbih at-tuyur" qasidasi, qator dostonlari ushbu mavzuga bag'ishlangan. Ayniqsa, uning "Hadoyiq ul-haqiqa" asari o'z davrida katta shuhrat qozondi. Undan keyin Anvari, Xoqoniy, Nizoniy G'anjaviy singari ulug' iste'dod egalari bu yo'nalish rivojiga o'z hissalarini qo'shdilar (3. 111-150). Bu fors mumtoz adabiyoti rivojida yangi davrning, irfoniy-tasavvufiy she'riyatning yuksalish bosqichining boshlanishi edi (3. 107).

Irfon – tasavvufning mohiyatiga aloqador bo'lib, Borliq haqiqatini anglab yetishning o'ziga xos talqini hisoblanadi ((3. 130) Sanoiydan keyin, yuqorida ko'rib o'tganimizdek, zamonasining boshqa yetakchi shoirlari ham asta-sekin saroyni va madhiyago'ylikni tark eta boshladilar. Navoiy ko'zda tutgan "majoz tariqi"ning birinchi bosqichi asosan ushbu yangi yo'nalishga o'ta boshlagan shoirlar ijodidan, ya'ni XII asr ikkinchi yarmidan boshlanadi. Ye.E. Bertels yozadi: "Yaxshi

ma'lumki, XII asrdan boshlab sufiylik harakati qizg'in rivojlanib ketdi: shaharlarda darvishlar behad ko'paydi, ularning qarashlari adabiyotga ham ta'sir qilib, asta-sekin uning mag'z-mag'ziga singib bordi. Ayni shu paytlardan shoirlar orasida madhiya qasidalarga vaqt sarf qilishning ma'nosizligi va behudaligiga ishonch ortib, adabiy hayotda jiddiy o'zgarishlar yuz ko'rsata boshladi"). Bu yo'naliшga mansub shoirlarning ijodini, xususan, Xoqoniyning irfoniy qasidalarini o'rganish jarayoni shuni ko'rsatdiki, irfoniy mavzudagi asarlarni to'g'ri anglab yetish uchun davr tilini yaxshi bilish va an'anaviy adabiyotshunoslikdan xabardor bo'lish yetarli emas ekan. To'g'ri, o'z davrida turli tasavvuf ulamolari tomonidan tasavvufiy ramz va timsollar sharhlangan lug'atlar tuzilgan. Ammo aniq bir badiiy asar tahliliga ulardagi ma'lumotlarni qo'llash ham oson ish emas. Adabiyotshunos fors-arab tili va gramatikasini puxta o'zlashtirish, Qur'oni Karim oyatlarini tafsirlari bilan chuqur o'zlashtirish, hadisi sharif ilmidan xabardor bo'lishdan tashqari, avliyolar va anbiyolar qissalarini, tasavvuf ulamolarining nazariy asarlarini, shari'at qoidalarini, islomgacha bo'lgan adabiy va tarixiy asarlarni, shoir yashagan zamon va makon tarixini tafsilotlari bilan yaxshi bilishi, o'sha davrda keng tarqalgan turli rivoyat va hikoyatlari, davr ilmlari, falsafasi o'sha zamon va makon odamlarining urf odatlari axloqiy qarashlari va ijtimoiy ahvoldidan xabardor bo'lishi kerak. Aks holda irfoniy adabiyotni tarjima va talqin qilishda adabiyotshunos shoir aytmoqchi bo'lgan mohiyatni o'quvchiga to'g'ri yetkazib bera olishi qiyinlashadi. Ushbu maqolada yuqoridagilarni inobatga olgan holda, dastavval Shirvonshohlar saroy shoiri bo'lgan, ammo ustoz (qayinotasi) bilan munosabati buzilgach, haj ziyorati bahonasida saroy muhitidan uzilib, tasavvufiy-irfoniy yo'naliшga o'tgan, Alisher Navoiydek buyuk iste'dod sohibining tahsiniga sazovor bo'lgan ozarbayjonlik forsiyzabon shoir Xoqoniy Shirvoniyning irfoniy qasidalaridan ba'zi baytlarni tahlilga tortdik.

1. Qur'oni Karim oyatlaridan:

زبان به مهر کن و جز بگاه لا مگشای
که در ولايت قالوابلى رسى از لا

Tarjimasi:

"Lo"dan boshqaga o'g'zingni ochmagin, muhrlab qo'ygin tilingni
"Qolu balo" valiyligiga faqat "La" bilan erishasan.

Ushbu baytda zikr etilayotgan "Lo" bu toyibat kalimasidagi "Lo", ya'ni "Lo ilaha illoolloh" ("Ollohdan o'zga iloh yo'q"). Shoир: - "Yagona Ollohdan o'zgasini tilga olmagin. Tiling faqat Ollo zikri uchun ochilsin"- demoqchi. Ikkinci misrada shoir Qur'oni Karim "Al-a'rof" surasining 172-oyatiga ishora qilib, faqat "Lo" so'zi seni Olloho yaqinlashtiradi degan ma'noni anglatmoqda. Chunki yuqoridagi oyatda islom tarixida "Al-misoq" deb nomlangan voqeа eslangan. Unga ko'ra hazrati Odam Ato yaratilganidan so'ng, Ollo uning pushti kamaridan tarqaladigan bani basharm ruhlariга murojaat qilib, "Alastu birabbikum" (ya'ni "Men sizlarning rabbingiz emasmanmi?") deganda bani bashar ruhlari "فالوابلا" ("Xuddi shunday, o'zgacha bo'lishi mumkin emas") – deb javob bergen. Shoир ikki muborak jumladagi "Lo" inkor qo'shimchasini birlashtirib, "Lo" seni Ollohnning sevimli bandasiga aylanishinga sabab bo'ladi degan fikrni bildirmoqda.

هرچه جز نور السموات از خدائی عزل کن
گر تو را مشکوه دل روشن شد از مصباح لا

Tarjimasi:

Agar diling qa'ri "lo" chirog'idan yorishgan bo'lsa ,
Unda sen ilohiy nурдан boshqa har narsani hukmdorlikdan tushir.

Shoir aytmoqchiki, Olloh ishqidan o'zga har qanday orzu-havasni dilingdan chiqarib tashla. Bu baytdagi "osmonlar nuri" iborasida Qur'oni karimning "Nur" surasiga ishora bor.

با تو قرب قاب قوسين آنگه افتاد عشق را
کز صفات خود به بعدالمرقين افتقى جدا

Tarjimasi: Ollohga oshiq bo'lsang, qiyomatdan so'ng o'z sifatlarining dan judo bo'lgach,
U bilan ikki qosh orasidek yaqinlikka erishasan.

Yuqoridagi birinchi misrada "An-najm" surasi 9-oyatdan birikmasi keltirilgan. So'zma-so'z tarjima qilinganda tarjimon shoirning nima demoqchi ekanligini tushuna olmaydi, ammo Qur'on oyati va payg'ambarimiz tarixlaridan xabardor bo'lsa, shoir nazarda tutmoqchi bo'lgan mohiyat va mazmunni anglab yetadi. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v) me'roj kechasi Arshi aloga ko'tarilganlarida, rivoyatda kelishicha, payg'ambarimiz (sav) Olloh taologa ikki qosh orasidek yaqinlashgan ekanlar. Ikkinci misrada kelayotgan المشرقين so'ziga e'tibor qarataylik. Ushbu so'zning ma'nosini anglab yetish uchun adabiyotshunos arab tili va uning gramatikasini bilishidan tashqari, Qur'oni karim oyatlaridan ham xabardor bo'lishi talab qilinadi. Qur'on karimning bir necha oyatlarida ("Shuar" surasi, 60-oyat; "Hijr" surasi, 73-oyat; "Zuhrof" surasi, 38-oyat; "Rahmon" surasi 17-oyat;) Ollohn "ikki mashriq egasi" deb qayd etilgan. Aslida, "mashriq" so'zi "tongda quyosh chiqadigan taraf"ni bildiradi. Uning ziddi "mag'rib" so'zi "kechki payt quyosh botadigan taraf" ma'nosini anglatadi. Mantiqan - المشرقين ya'ni "ikki mashriq" bo'lishi mumkin emas, chunki quyosh bir tarafdan chiqadi va ikkinchi tarafga botadi. Islomiy aqidaga ko'ra, faqat qiyomatda, ya'ni butun olamda hamma narsa alg'ov-dalg'ov bo'lgan paytda ikki tarafdan quyosh chiqib, bandalar soya joy topa olmay qoladilar. Olloh taolo anashu qiyomat kuninng egasidir.

2.Payg'ambarlar va avliyolar tarixidan:

Ma'lumki, Qur'oni karimda 25 payg'ambarning nomlari zikr etilgan. Shulardan ba'zilari Xoqoniy qasidalarda tilga olinadi. Masalan -

بیین که کوکبہ عمر خضروار گذشت
تو باز مانده چو موسی بے تیه خوف و رجا

Tarjimasi:

Ko'rginki, umring Xizr singari o'tib ketmoqda,
Sen Muso kabi xavfu-rizo sahosida hayronlikda qolib ketmoqdasan.

Ushbu baytda Qur'oni karimning "Kahf" surasi 60-82 oyatlarida tilga olingan Muso alayhisalom va Ollohn solih bir bandasi haqidagi qissaga ishora qilinmoqda. Bu qissa yigirma uch oyatdan iborat bo'lib, Imom Buxoriyning "Jome' as-sahih" kitobida kelgan rivoyatlarda, solih banda Xazr alayhissalom ekanligi aytilgan.

رخت از این گنبد برون بر گر حیاتی باید
نفس عیسی جست خواهی راه کن سوی فلک
نقش عیسی در نگارستان راهب کن رها

Tarjimasi:

Tiriklikni istasang bu dunyodan lash lushinngni yig'ishtirib chiqib ket
Iso ruhini istasang, falakka intil!
MonastrdagI Iso rasmini bir chetga surgin!

Ilohiy kitoblarda bayon qilinishicha Iso (a.s) Ollohnning qudrati bilan tirik holida arshi aloga ko'tarilgan. راهب نگارستان birikmasini biz monastr deb tarjima qildik. Xristian dinida rohiblik keng tarqalgan bo'lib, rohiblar (rus tilida "monax"lar) alohida mumtoz adabiyotda "dayr" deb ataluvchi alohida maskanlarda kecha – kunduz ibodat bilan mashg'ul bo'lishadi. Bu e'tiqod aqidalariga ko'ra Iso (a.s) payg'ambar emas, balki "xudoning o'g'li" va uning inson qiyofasida namoyon bo'lishi deb qaraladi. Shu sababdan cherkov va monastrlarda uning surati (ruscha "ikona") osib qo'yiladi va uning qarshisida ibodat qilinadi. Islomda suratga sig'inish qat'iy taqiqlangan.

3.Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v) tarixlari:

باقطار خوک در بیت المقدس پا منه
با سپاه پیل بر درگاه بیت الله میا

Tarjimasi:

Cho'chqalar qatorida Kabaga qadam qo'yma
Fil qo'shini bilan baytullohga kirma.

Ushbu baytda islam tarixidagi mashhur voqealarga ishoralar bor. Birinchi misrada Xoqoniy salbchilarning Baytulmuqaddasni (hozirgi Quddus ya'ni Iyerusalimni) egallahsga bo'lgan urinishlari, ikkinchi misrada esa Abrahaning Makkaga yurishini eslatmoqda. Ikkinchi misradagi voqeа payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) tug'ilishlaridan oldin yuz bergan. Yaman diyorida Abraha degan podshoh bo'lgan. U butun dunyoni hayratda qoldiradigan kaliso qurdirgan. U qurdirgan kaliso hammani hayratlantirsada arab diyoridagilar bunga oddiy hol sifatida qaraganlar. Ular Ibrohim payg'ambar va o'g'li Isroil tomonidan qurilgan Baytullohdan hech narsani ustun qo'yishmas edi. Ushbu ziyoratgohni yo'q qilish qasdida Abraha fillar va juda katta qo'shin bilan Makka shahriga yaqinlashganida, Muhammad (s.a.v)ning bobolari Abumutallib uning oldiga keladi va Abraha lashkari zo'rlik bilan egallab olgan tuyalarini qaytarib berishni talab qiladi. Ma'lumki, Abdulmutallib Baytullohning xodimi edi. Shu sababli Abraha unga "sen o'z tuyalaringni so'rayapsan, nega Baytulloh taqdiri haqida qayg'urmayapsan" deb savol bergenida, Abdulmutallib "men o'z tuyalarimning egasiman, Baytullohning esa o'z egasi bor, uni o'zi himoyalay oladi" deb javob beradi. Darhaqiqat, qo'shin Baytullohga yaqinlashganida, osmonda Abobil qushlari paydo bo'lib, mayda toshchalar bilan butun qo'shinni yakson qilishadi. Bir zumda bahaybat fillar bu toshchalar zarbidan yerga bejon qulayboshlashdi. Tarixda ushbu voqeа sodir bo'lgan yilni "Fil yili" deb nomlashgan va shu yili payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v) dunyoga kelgan.

گرچه جان از روزن چشم از شما بى روزى است
از دريچه گوش مى بىند ش ساعات شما

Tarjimasi:

Garchi jon ko'z tuynugidan sizni ko'rmayotgan bo'lsa ham
So'zlariningizda yuzingiz nuri aks etgay mudom.

Ushbu bayt payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v) ga bag'ishlangan. Shoир payg'ambarimizni ko'rмаган bo'lsa ham, u kishi haqidagi ma'lumotlarni, hadis va oyatlarni eshitib mehr qo'yanligi juda chiroyli tasviriy vositalar bilan ifodalab berilgan.

4.Mashhur shoirlar va allomalarlarning asarlarida ilgari surilgan mazmun:

جوشن صورت برون کن در صف مردان درا
دل طلب کن دار ملک دل توان شد پادشا

Tarjimasi:

Badan sovutini yechib, mardlar safiga qo'shil,
Ko'ngil talabida bo'l, ko'ngil dil mulki saroyining podshohidir.

Yuqoridagi baytda "surat" so'zi o'z ma'nosida emas, balki umuman "moddiylik" ma'nosida kelyapti. Ya'ni, bu misrada shoir o'quvchiga: dunyo nozu ne'matlari, hoyu havaslariga berilmasdan, mardlar safiga, o'zini Olloh ixtiyoriga topshirganlar safiga qo'shilgin demoqda. Ikkinci misrada ham bu murojaat davom ettirilgan. Shoir "Ko'ngil talabida bo'lgin, chunki ko'ngil inson vujudining hukmdori (4. 10-18)" – g'oyasini ilgari surgan. Aslida bu g'oya Abu Homid Muhammad G'azzoliy (1058-1111)ning so'ngi asari "Kimyoyi saodat" muqaddimasida o'z aksini topgan bo'lib (4. 10-18), Xoqoniy, Nizomiy, Navoiy va boshqa keyingi davr shoirlarida qayta-qayta ta'kidlanadi. Navoiy nazdida ko'ngil – Olloh makoni (5. 17) bo'lsa, Nizomiy ko'ngilga Olloh sirlarining xazinasi ((3. 159) "Sirlar xazinasi" ya'ni oliy haqiqat sirlarini qariga yashirgan tilsim ma'nosidadir. Nizomiyning ko'ngil (dil) mohiyati haqidagi shoirona aqidasi nihoyatda teran mazmunga ega. Ko'ngil bu aql ham emas, chunki u oliy tuyg'ular manbai. Inson ko'ngli uni oliy haqiqat bilan bog'lab turuvchi tilsimdir, oliy haqiqat sirlarini o'zida jilvalantiruvchi ko'zgudir, faqat unga sayqal berishda erinmaslik, so'ng zang va chirk bosishiga yo'l qo'ymaslik lozim.) deb ta'rif beradi. Xoqoniy bu fikrni boshqa shoirlardan oldinroq aytib o'tganligi biz uchun muhim. Xoqoniy ko'ngil talabida bo'l, ko'ngilni pokla, Olloh inson qalbidadir deydi. Darhaqiqat ko'ngil – insonning e'tiqodi, iymoni ramzi, aql, bilimlar, tafakkur - barchasi ko'ngilga tobe va unga xizmat qiladi. Bu sufiyona ta'limot shoirona idrokga ham mos keladigan tushuncha deyish mumkin (5. 17).

کەپوست پاره اى آمد ھلاک دولت آن
کە مغز بى گىنهان را دهد بە اژدرها

Tarjimasi:

Kimki begunohlar miyyasini ajdarxoha bersa
Bir parcha charm uning davlatini halok qilgusidir.

Yuqoridagi baytda Firdavsiy "Shohnama"sidagi Zahhok hikoyasiga ishora bor. Arab diyorida Zahhok otasidan taxtni tortib olib, hukmronlikni qo'lga kiritadi. Iblis oshpaz qiyofasida Zahhok huzuriga kelib, o'zining shirin taomlari bilan siylaydi. Zahhok oshpazni mukofotlamoqchi bo'lib, undan "mukofotga nima xohlaysan" - deb so'raydi, shunda oshpaz menga mukofot kerak emas, "ikki yelkangizdan o'psam bo'ldi" - deb javob beradi. Oshpaz Zahhokning ikki yelkasidan o'pgach u yerdan ikki ilon o'sib chiqadi. Ilonlar Zahhokning boshiga hamla qilishadi. Zahhok ilonlarni tinchitish uchun har kuni ikki yigitni so'ydirib, miyasini qovurtirib, ularga beradi. Yuqoridagi baytda Xoqoniy xuddi shu voqeani nazarda tutgan (3. 85-90). Birinchi misradagi iborasi ushbu voqeaga oid asosiy qahramonlardan biri - temirchi Kovaning charm peshbandiga ishora bo'lib, ushbu peshband Zahhok zulmiga qarshi kurashuvchilarning bayrog'iga aylangan edi.

5.Musulmon mintaqasi tarixini bilish:

من حسين وقت و ناالهان يزيد و شمر من
روزگارم جمله عشورا و شروان کربلا
ای عراق الله نیک مشعوفم به تو
وی خراسان عمرک الله سخت مشتاقم تو را

Tarjimasi:

Men o'z davrimning Husayniman, Noahllar men uchun Shamr va Yaziddirlar,
Mening ahvolim Ashuro, Shirvon men uchun Karbalo.

Ey Ollohnning Iroqi men senga oshuftaman,
Ey Ollohnning muqaddas maskani - Xuroson seni qattiq sog'inaman.

Ushbu ikki baytda Xoqoniying ichki kechinmalari, uning botinini yemirayotgan anduhlar, tushkun holati ifodalangan. Shoir o'z ahvolini Ashuro kundagi foje' holatga va vatani Shirvонни Imom Husayn shahid qilingan Karbalo dashtiga o'xshatmoqda. Karbalo yaqinida sodir bo'lgan voqealar shia'larning xotirasida "Karbalo fojeasi" sifatida saqlanib qolgan va har yili muharram oyida, motam kunlarini o'tkazadilar. Ushbu kunda Imom Husayn Umaviylar xalifasi Yazid ibn Muoviyaning buyrug'iga ko'ra shahid qilingan. Beruniy o'zining "Qadim Xalqlardan qolgan yodgorliklar" asarida shialar bajaradigan marosim va urf odad haqida shunday yozadi: "Shia'lar bu kuni yig'lab aza tutishadi, azob chekkan janoblari uchun qayg'urishadi". Muharram oyining o'n kuni mobaynida shia'lar ta'ziya kunlarini o'tkazadilar (6. 11).

6.Islomiy ibodatlar tavsiyatini bilish:

پریر نوبت حج بود و مهد خواجه هنوز
از آن سوی عرفات است چشم بر فردا

Tarjima:

Haj ibodati o'tgan kuni edi, xojaning taxtiravoni esa hanuz
Arafotning narigi tomonida haj marosimi ertaga bo'ladi deb kutmoqda.

Haj marosimi bir yilda bir marotaba keladi va zulhijja oyining dastlabki 10 kunida o'tadi. Shoir satrlari har bir ishni o'z vaqtida bajarish kerakligi haqidadir.

7.Dunyoviy bilimlardan xabardor bo'lish:

مرا طبیب دل اندرزگونه ای کرده است
کز این سواد بترس از حوادث سودا
به تلخ و ترش رضاده خوان گیتی بر
که نیشتر خوری ار بیشتر خوری طوا
اسیر طبع مخالف مدار جان و خرد
زبون چارزبانی مکن دو خور لقا

Tarjimasi:

Menga ko'ngil tabibi nasihat qilmoqda,
Bu (moddiy) hayotda savdo muammolaridan ehtiyyot bo'l!
Bu dunyo dasturxonidagi acchiq va nordon narsalarga rizolik ber
Halvoni ko'p yesanang u ham zaharga aylanadi.
Jon va aqlni raqib xohishiga asir qilma!
Bu ikki hurni to'rt tilliga bo'ysunturib qo'yimagin!

Ushbu baytlarda Sharq tabobatiga oid tushunchalar ishlatilmoqda. Sharqda har bir inson tabiatida to'rt xilt mavjudligi ta'kidlanadi. Xoqoniy inson tabiatidagi moddiy jihatlar bilan ma'naviy-ruhiy jihatlarni qiyoslab, ikkinchilarini birinchilariga bo'yisuntirib qo'yishdan saqlanishni maslahat bermoqda. Inson vujudidagi to'rt xilt aro muvozanat buzilsa, bemorlik yuz beradi. "Savdo muammolari" deganda ushbu xiltlardan biri kuchayganda sog'liqqa oid yuzaga keladigan muammolar nazarda tutilmoqda. "To'rt tilli" iborasi insonning moddiy vujudidagi to'rt xilt bilan bog'liq fiziologik jarayonlar ko'zda tutilib, aql va ruhni ularga bog'lab qo'ymaslik, ya'ni moddiy muammolar tufayli ma'naviy-ruhiy holatda o'zgarishlarga yo'l (خاقانی شروانی. تهران-1375 دیوان) Yuqorida keltirirgan baytlar Tehronda milodiy 1956 – yilda nashr etilgan Xoqoniy Shirvoniy devonidagi irfoniy qasidalardan olindi va tarjimalar maqola muallifga tegishli).

Xulosa shuki, bugungi kunda adabiyotshunos irfoniy-tasavvufiy qasida va asarlarni tarjima qilishda, fors-arab tili va gramatikasini puxta egallashi, Qur'oni Karim oyatlarini tafsirlari bilan chuqur o'zlashtirishi, hadisi sharif ilmidan xabardor bo'lishi va undan tashqari, avliyolar va anbiyolar qissalarini, tasavvuf ulamolarining nazariy asarlarini, shari'at qoidalarini, islomgacha bo'lgan adabiy va tarixiy asarlarni, shoir yashagan zamon va makon tarixini tafsilotlari bilan yaxshi bilishi, o'sha davrda keng tarqalgan turli rivoyat va hikoyatlardan, davr ilmlari, falsafasi, o'sha zamon va makon odamlarining urf-odatlari, axloqiy qarashlari va ijtimoiy ahvoldidan xabardor bo'lishi kerak. Aks holda irfoniy adabiyotni tarjima va talqin qilishda shoir aytmoqchi bo'lgan mohiyatni o'quvchiga to'g'ri yetkazib bera olishi qiyinlashadi.

Buyuk ajdodlarimizdan biri Shirvoniy Xoqoniydan bizgacha yetib kelgan badiiy meros o'zida ne-ne beba ho boylik va qimmatli ma'lumotlarni saqlab kelmoqda. Xoqoniyning irfoniy qasidalari O'zbekistonda deyarli o'rganilmagan mavzulardan biri ekanligi va mazkur maqola kelajakda "Tasavvufiy irfoniy" she'riyat badiashunosligrini yaratishda tayanch manba bo'lishi va o'z bag'rida saqlab turgan ne-ne beba ho boyliklarning ochilishiga, kitobxonlar safining ortishi sababchi, shuningdek chet ellik sharqshunos olim va izlanuvchilar uchun qiziqarli mavzulardan biri bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qur'oni Karim.
2. Hadisi sharif.
3. Imomnazarov M. X-XV asrlar fors mumtoz she'riyati. T., 2013.
4. Imomnazarov M. Ko'ngil haqida to'rt doston sharhi. Sharq mash'ali №1. 2016.
5. Komilov N. Faqr Nuri porlagan qalb. T., 2001.
6. Sharq mamlakatlari adabiyotida Dramaturgiya ((Eron Dramaturgiyasi) O'quv uslubiy majmua) T., 2018.
7. Imomnazarov M. Mumtoz fors she'riyati badiiyatshunosligi va janrlar tipologiyasi. T., 2015.
8. Obidov R. Payg'ambarlar siyomosi islomiyat tarixidir. T., 2005.
9. خاقانی شروانی. تهران-1375 دیوان.